

Goran Sunajko
**KRIŽANIĆEV
TEORIJSKI
KONCEPT
POLITIČKE
TEOLOGIJE KAO
PREDUVJET
PRAKTIČNOME
OSTVARENJU
SLAVENSKOGA
JEDINSTVA**

303-322

LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD
MIROSLAV KRLEŽA
FRANKOPANSKA 26, 10 000 ZAGREB
E-MAIL: GORAN.SUNAJKO@LZMK.HR

::SAŽETAK

AUTOR POKAZUJE KAKO SU načela koja proizlaze iz teorijskog koncepta političke teologije Jurja Križanića, preduvjet koji se mora ispuniti kako bi, u praksi, bila ostvariva ideja slavenskoga jedinstva. Križanić polazi od teoloških postulata utemeljenju političke zajednice, preuzimajući prije svega Augustinovo shvaćanje Božje providnosti, ali i postavke o Bogu, koji, kao središte čitava života i zbivanja, treba biti i u središtu svake političke zajednice (države) što pokazuje njegovu metafizičku poziciju političke teologije. Utemeljenje političke zajednice (države) prema načelima koja se temelje na biblijskome Savezu, u Križanića se manifestiraju razvojem unutarnje strukture države koja, ukoliko se utemelji na takvim načelima, postaje odlučujućom pretpostavkom pravedno strukturiranoj državi. Križanić u Rusiji vidi mogućnost izgradnje takve države, a kada se to učini, Rusija treba pomoći ostalim slavenskim narodima da se oslobode tuđinskog jarma i utemelje svoje suverene države na jednakim načelima koja proizlaze iz političke teologije. Na taj način koncept političke teologije postaje preduvjetom ozbiljenju ideje slavenskoga jedinstva.

Ključne riječi: apsolutna monarhija, Danielovo proroštvo, kraljevsko bogoštovlje, Križanić, politička teologija, slavenstvo.

ABSTRACT**KRIŽANIĆ'S THEORETICAL CONCEPT OF POLITICAL THEOLOGY AS A PREREQUISITE OF PRACTICAL REALIZATION OF SLAVIC UNITY**

Author shows how Križanić's theoretical concept of political theology became prerequisite that must be met in practice for the realization of the idea of Slavic unity. Križanić proceeds from the theological postulates of the foundation of political community, primarily taking Augustine's understanding of God's providence, but also his assumptions about God, who, as the center of the whole of life and events, should be in the center of every political community (state) as well. That postulate indicates Križanić's metaphysical position of political theology. The establishment of a political community (state) according to the principles that are based on the Biblical Alliance, are manifested in Križanić's thinking through development of the internal structure of the state which, if founded on these principles, becomes a major prerequisite of a fairly structured state. Križanić sees in Russia the possibility of building such a state, and when it is done Russia should help other

Slavic people to free themselves of the yoke of foreign rulers and to found their own sovereign states on the same principles derived from political theology. In this way the concept of political theology becomes a prerequisite for the realization of the idea of Slavic unity.

Keywords: absolute monarchy, Daniel's prophecy, royal confession, Križanić, political theology, Slavdom.

::UVOD

Brojna su i vrijedna istraživanja koja se bave analizom života i djela Jurja Križanića kao jednog od najvećih hrvatskih mislilaca, ali i europskih duhova uopće. Tako se u domaćoj i stranoj literaturi mogu pronaći vrijedni radovi o Križanićevu teološkom, filozofskom, političkom, jezikoslovnom, književnom, povijesnom i glazbenom intelektualnom djelovanju. Ovaj će rad, prije svega, pokušati odrediti Križanićevu teorijskopoličku usmjerenost u poziciji političke teologije kao preduvjetu ostvarenja slavenskoga jedinstva kao praktično-političke ideje. Križanić smatra kako najprije treba reformirati Rusiju i to na određenim načelima koja su istodobno teološka i filozofsko-politička i koja, u sintezi, daju načela koja se na teorijskoj razini mogu odrediti kao koncept političke teologije. Kada se to učini, očekuje se da Rusija, sada utemeljena na takvim načelima, prenese ostalim slavenskim narodima jednake vrijednosti kako bi utemeljile vlastite slobodne i suverene države. Na taj način očituje se ideja slavenskoga jedinstva, u smislu renesanse slavenskoga svijeta utemeljena na dobro i pravedno strukturiranim suverenim državama prema istim ili sličnim načelima. Kada se takva načela usvoje u svim slavenskim zemljama kao suverenim državama, može se govoriti o slavenskome jedinstvu, koje dakle nije niti savez slavenskih država, niti hegemonijska uloga Rusije u slavenskome svijetu. Načela koja razmatra Križanić i koja će biti prikazana u radu, nisu samo partikularne naravi i ne odnose se samo na Rusiju i slavenski svijet, nego su ona univerzalna načela koja vrijede za svaku državu koja se želi uspostaviti na istinskoj pravednosti, što Križanića čini univerzalnim filozofom politike, odn. teoretičarom države.

Razmatranja koja, opravdano, ostaju na prikazu Križanićeve misli kao namjere postizanja slavenskoga jedinstva samo u granicama zajedničke obrane od osmanlijskog i germanskog prodiranja u slavenske zemlje, kao i njegove politike unionizma crkava koja su predmet najznačajnijih interpretacija Križanićeva djela, u ovome će radu biti pomaknuta u područje Križanićeve namjere stvaranja političke zajednice (države) na određenjima političke teo-

logije koja proizlaze iz postulata političke teorije.¹ Time se Križanić prikazuje kao moderni politički teoretičar i to kao onaj kojeg se, po predmetu njegova mišljenja – državi, može svrstati u teoretičare države, najznačajnije filozofe moderne. Zbog toga je potrebno, uz napomene o samom pojmu političke teologije i istraživanjima o djelu Jurja Križanića, najprije prikazati Križanićevu koncepciju slavenstva, odnosno slavenskoga jedinstva, potom poziciju političke teologije kako bi se, naposljetku pokazala teza, odn. sagledala njegova koncepcija države na načelima političke teologije kao preduvjeta ostvarenju takvoga slavenskoga jedinstva.

Kao pojam, politička teologija u okviru filozofije politike na izravan način ne zauzima značajno mjesto u teorijskoj analizi političkih pojava, ponajviše iz razloga jer se, kao i u ovome radu, politička teologija sagledava posredno u okviru teorije političke legitimnosti i teorije suverenosti. Međutim, njezino je izučavanje, osobito u suvremenoj literaturi, ekstenzivno i zauzima široko polje primjene teologije u političkoj teoriji, ali i u praksi svakodnevnoga ljudskog djelovanja.²

¹U literaturi, jedno od središnjih pitanja jest ono o stvarnoj Križanićevoj namjeri, odnosno je li ona jedinstvo Slavena ili unionistička težnja sjedinjenju odvojenih crkava? Stoga i Ivan Golub zaključuje da je sporno to kako se Križanićevo slavenstvo, odnosno slavizam i njegovo crkveno jedinstvo ili unionizam međusobno odnose. Golub (1983) navodi čitav niz značajnih interpretata toga pitanja od kojih jedni smatraju da je Križanićev cilj unionizam (Belokurov), a drugi da je to slavenstvo (Bezsonov). Jaroslav Šidak (1970 – 71: 148) također navodi niz interpretata Križanićeve misli kada je riječ o odnosu slavizma i crkvenoga unionizma, od kojih jedni daju prednost unionizmu, a drugi slavizmu. Jedno se, međutim, mišljenje iz Šidakova prikaza u bitnome razlikuje od ostalih, ono Petra Grgeca, koji Križanićev unionizam sagledava šire, politički, kao politički interes unije katolika i pravoslavaca u odnosu na protestantizam, što pokazuje novo svjetlo i moguću interpretaciju Križanića, kao “političkog misionara”, čiji je naum prvenstveno politički, a unionizam i slavenstvo, koji postaju političkima, time postaju i sredstvima u ostvarenju osobne slobode Slavena u svojim državama, jer je to jedino na taj način moguće. Tomo Maretić (1877), također pokazuje da je u Križanića bio dvojak smjer njegovu djelovanju. Jedan je smjer bogoslovno-crkveni, gdje se pripravlja za svećenika, da uzumogne uspješno raditi o uniji, a drugi narodno-znanstveni. Ta se dva smjera opažaju u Križanića sve do smrti episkopa Vinkovića od kada je očito prevladao drugi smjer, narodno-znanstveni. Golub (1983: 83) objedinjuje različite tendencije u shvaćanju Križanićeve namisli i ustvrđuje da slavenski moment nije jači od misionarskoga i obrnuto, ali i da se misionarstvo i slavenstvo ne isprepliću na način da čas jedan čas drugi prevladavaju, već da je Križanić jednako u svakom trenutku misionar i pobornik slavenstva bez ikakvoga stvarnoga prioriteta jednoga nad drugim. Križanićev je cilj narodna i politička dobrobit Rusije, a crkveno sjedinjenje kao narodno i političko dobro. Za Goluba, Križanićevi spisi redom proizlaze na tlu konkretnog slavenskoga događanja, crkvenog i svjetovnoga, jer “Križanićeva politika je teološka, a teologija politička. Križanićev unionizam je slavenski, a slavizam unionistički” (Golub, 1987: 95). Na posljetku, prema mišljenju Aleksandra Ljovića Goljdburga (1968 – 69), križanićolozii, osobito ruski, uglavnom su smatrali kako nije moguće organsko povezivanje patriotskih i religioznih planova u Križanića, pa su više ili manje osnovano, umanjivali značenje Križanićevih ideja i projekata koji se u njihove sheme nisu uklapali.

²Suvremena literatura prati doista široko, kako povijesno, tako i sadržajno shvaćanje i tematiziranje fenomena političke teologije. Razmatranja političke teologije tako se kreću izvorno, od starozavjetnog razumijevanja Izraela i Saveza kako napominje Walter Brueggemann, zatim tumačenjima sv. Augustina i sv. Tome Akvinskoga, Martina Luthera i dr. preko modernog razdoblja odnosa države i građanskog društva, sve do postmodernističkih razmatranja demokracije, teologije oslobođenja, feminizma te zaključno, u pristupu globalizaciji, kako pokazuje Peter Sedgwick, u okviru koje se tematizira odnos lokalnoga i globalnoga kršćanskoga autoriteta, kada kršćanstvo, bez obzira na svoj univerzalizam, postaje sve više izvaneuropsko i prati rastvaranje nacionalnih država, pa stoga i politička teologija i pitanje autoriteta kojeg utemeljuje postaje fluidno (Cavanaugh/ Scott, 2004).

Istraživanja pak života i djela Jurja Križanića intenzivirala su se u 19. stoljeću, a u punom smislu u 20. stoljeću kada su i strukturirani Križanićevi politički rukopisi u jedinstveno djelo *Razgovori ob vladateljstvu* ili *Politika* koje je osnov prikaza Križanićeve političke teorije u ovome radu. Većina istraživanja o Križaniću, od kojih će neka biti prikazana, s punim se pravom temelje i usmjeravaju na Križanićevo ideju slavenstva i s time povezanu jezičnu teoriju te na crkveno sjedinjenje. S obzirom na to da su u Križanićevo vrijeme navedena područja primarno politička pitanja, onda su i različita istraživanja ujedno i politička, stoga će ovaj rad, ponajprije, prikazati Križanića kao političkoga teoretičara, koji svoju praktičnopolitičku namjeru – slavensko jedinstvo, utemeljuje na političkoteorijskim načelima političke teologije kao pretpostavci takvome jedinstvu.³ U tom smislu i u najvećoj mjeri, uz Križanićevo najznačajnije političko djelo *Politika*, pomogle su mi interpretacije Ivana Goluba (1974), osobito one o Križanićevom teološkom poimanju zbivanja i Križanićevoj koncepciji povijesti kao i Ante Pažanina (1974) o pojmu mudrosti i filozofije u Križanića, koje su mi pokazale kako se Križanićevo misao, najprije može utemeljiti kao filozofija, odnosno teorija, a zatim i kako je ona kao politička teologija moguća.

II.1. KRIŽANIĆEVA IDEJA SLAVENSTVA I SLAVENSKOG JEDINSTVA

Slavensko jedinstvo shvaćeno kao kulturno, političko i vjersko, za Križanića je značilo postizanje određenog stupnja usklađenosti slavenskih naroda i njihovih država koje se tek trebaju utemeljiti kao suverene države na određenim političkim i unutarnjdržavnim teološko-političkim načelima. Utoliko se Križanić razlikuje od većine panslavista, osobito onih koji su zagovarali saveze slavenskih država, ali i od svakog mišljenja koje Križanića prikazuje kao apologeta ruske hegemonije u slavenskome svijetu. Za razliku od drugih

³Križanić je tako bivao aktualan u trenutcima rađanja slavenske ideje, bilo da je riječ o ilirskome pokretu (Kukuljević Sakcinski, 1869), ili nastajanju južnoslavenske ideje s početka 20. stoljeća. Tako ga Bogumil Vošnjak (1907: 7) naziva prvim slavenofilom u Rusiji i ističe kako u Rusiji toga doba nije bilo veće knjige od *Politike*, kojom se inspirirao i sam Petar Veliki u svojoj reformi, iako Golub (2003b: 137) upozorava kako Križanićevi politički i drugi spisi nisu bili tiskani za Petra Velikoga. Stjepan Radić (1902) piše da je "skrajnje vrijeme" da se prisjetimo čovjeka koji je bio učitelj najvećem slavenskom političaru Petru Velikom i da iz njegovih dijela izaberemo misli koje bi nas već odavno dovele k potpunoj pobjedi. Tako se nadalje, u novinskim izdanjima i časopisima, osobito nakon I. svjetskog rata do uspostave NDH piše o Križaniću kao o ocu panslavizma i slavenske misli te njegovim političkim idejama (*Obzor*, 1918), njegovu životu i radu (*Hrvatska njiva*, 1918), zatim kao o apostolu crkvenog sjedinjenja i panslavizma (*Hrvatska sloga*, 1919), mislitelju našeg jedinstva i slobode (*Naš list*, 1920), Hrvat u sveslavenu (*Starokatolik*, 1936), prvom slavenskom nacionalistu (*Pohod*, 1933), ekonomskom klasiku (*Jugoslavenska narodna privreda*, 1933) i dr., iz kojih se ogleda sva važnost i opravdanost, ali i percepcija Križanića kao protagonistu slavenskog i crkvenog sjedinjenja.

predstavnik slavske misli, pokazuje Golub (2003b:124), Križanić nastupa drugačije. On se, primjerice, korjenito razlikuje od Mavra Orbinija i Vinka Pribojevića. Oni, naime, slavenstvu pristupaju slavljenički, a Križanić kritički. Oni se hvale starom slavom Slavena, a Križanić upozorava na njihovo suvremeno u mnogočemu neslavno stanje. Oni kao i ostali pisci toga vremena gledaju na Moskvu s poljskog stajališta, a Križanić s vlastitoga. Nemaju nikakvih političkih nakana prema oslobođenju od Turaka. Križanić, naprotiv, okrenut je prema budućnosti i ima istančan plan o oslobođenju Slavena od turske sile s pomoću Moskve.

Kada je riječ o Križanićevoj koncepciji slavenstva, prema mišljenju Ivana Goluba (1987: 38), Križanićeva misao vodilja jest ta da Slaveni tvore jednu etničku obitelj, koja je dijelom pod turskom, dijelom pod njemačkom vlašću, a dijelom pod grčkim utjecajem. S druge strane, Rusija je jedina od slavenskih država koja ima narodnog (slavenskog) vladara stoga je dužna poraditi na oslobođenju ostalih Slavena. Uvjeren je kako je crkveni raskol, koji je proizveo podijeljenost Slavena na katolike i pravoslavce koban i za jedinstvo Slavena i za crkveno sjedinjenje, stoga nastoji da se svi Slaveni nađu u jednoj Rimskoj crkvi, ali ne nužno istom obredu i disciplini, jer Ruse ne smatra krivovjercima i raskolnicima, već od Grka zavedenima, stoga je njegova misija obrazovati i znanjem stvoriti pretpostavke shvaćanja zablude. Onovni je Križanićev stav kako je slavenski narod nedovoljno prosvijećen, nedovoljno obrazovan i lijen, no da ima prirodnu dobrotu koju koriste drugi narodi, stoga pokazuje koji su nedostaci koje reformom i prosvjećivanjem treba ispraviti. Naš je narod navodi Križanić tup i ograničen, ljudi su neumješni u rukodjelstvu, nedovoljno se razumiju u trgovanje, u zemljoradnju i domaćinstvo, a slavenski narodi ne uče niti aritmetiku niti umijeće računanja zbog čega bivaju nadmudreni od stranih trgovaca (Križanić, 1997: 108). Osim u trgovini, Križanić pokazuje i nesposobnost i lošu organiziranost po njemu temeljne djelatnosti – poljoprivrede, u čemu se u njemu osim merkantilističkih, vide i fiziokratski ekonomski temelji. Pored toga, Križanić nastoji provesti i jezičnu (gramatičku) reformu te stvoriti jedan slavenski *koiné* jezik koji bi postao slavenskim univerzalnim jezikom, jer je nezadovoljan stanjem jezika među slavenskim narodom, osobito u Rusiji. Slavenski jezik je, navodi Križanić, od svih najnepodesniji za pjesme, srokovje, za muziku ili za svakojako skladno, odnosno poetsko pjevanje, a “poradi višerečene pogodnosti, i veličine, i bogatstva drugih jezika, te poradi siromaštva našeg govora mi se Slaveni nalazimo među drugim narodima kao nijem čovjek na gozbi. Ta nikakovu ne možemo plemenitu zamisao domisliti, nikakov vladarski ili drugačiji mudri razgovor povesti.” (Križanić, 1997: 182 – 183). Stoga, navodi Križanić (1983: 41) niti jedan jezik nije u svojem početku savršen, a slavenski jezik i pismo leže u svojim povojima, stoga na njemu treba

raditi i usavršavati ga. Seobom iz Rusije, smatra Križanić, Slaveni su miješanjem s tuđincima iskonski ruski jezik gotovo izgubili. U Bugara jezik je gotovo potpuno izgubljen, u Poljaka i Čeha napola je nadopunjen tuđicama, a u Srba i Hrvata leksički je sastav pun tuđica: prva riječ je ruska, druga ugarska, treća njemačka, četvrta turska, peta grčka ili talijanska odnosno arbanaška (albanska). Međutim, bez obzira na to govor koji je najčišći i najbliži izvornome ruskome jeziku, od kojeg su svi slavenski dijalekti potekli, jest u Hrvata u području između Ozlja, Dubovca i Ribnika (Križanić, 1984: 49). Križanić, međutim, pokazuje kako slavenski narodi, a među njima ubraja Ruse, Poljake, Čehe, Bugare, Srbe i Hrvate nisu manje vrijedni, a osobito barbarski kako ih zovu, te da su upravo ti narodi mnogo gori i iskvareniji od Slavena “jer nas ti isti narodi, koji sebe drže čovječnima i političkima, a nas barbarima, daleko nadmašuju okrutnošću, prijevarnošću, herezama i svakojakim opačinama i nepravičnim djelima. U našem narodu nije nitko nikada vidio takovih mučenja, prijevara, lukavstava, vjerolomstava, raspusnosti i pretjeranosti kakove susrećemo kod tih naroda.” (Križanić, 1997: 192)

Središnji problem slavenskoga naroda Križanić tako vidi u ksenomaniji⁴ (pomami za tuđim, stranim). Svemu tuđem se divimo ističe Križanić, a svoji domaći način života preziremo, omalovažavamo i odbacujemo. Zbog toga i primamo razne strance, divimo se njihovoj vanjštini, rječitosti i uglađenosti i preraskošnom načinu života “te im dajemo takovu vlast u našim državama da izjedaju sve naše blago te da najzad na nama samima jašu po svojoj miloj volji.” (Križanić, 1997: 195). Međutim, Križanić za takvo stanje ne okrivljuje druge narode već same Slavene te smatra da takve osude i uvrede ne treba odbaciti i uzvraćati istom mjerom, nego shvatiti ozbiljno i poraditi na tome da se isprave uzroci takvim mišljenjima, pa će nestati i same posljedice, odnosno negativan stav o slavenskim narodima. Zbog toga neprestano itiče kako treba, s jedne strane uvijek polaziti od sebe, a s druge, nikad ne vjerovati strancima, zbog čega od loših političkih osobina Križanić ističe naivnost, na temelju koje drugi narodi neprestano uvlače slavenski narod u nepotrebne i tuđinske ratove. Zbog toga se, navodi Križanić, i događaju politički prevrati u kojem slavenski vladari ostaju bez prijestolja poput slučaja u Poljskoj, jer “Perzijancima je pastirom Perzijanac, Turcima je pastirom Turčin, Francuzima je pastirom Francuz, Nijemcima je pastirom Nijemac, svakomu je većem samostalnom narodu pastirom čovjek njihova roda, jedino nije Poljacima pastirom Poljak, već tuđinac.” (Križanić, 1997: 219).

Analiza tuđinske vlasti i ksenomanije u Križanićevoj misli zauzima i značajno mjesto u njegovoj političkoj teologiji kao središnjoj poziciji njegove po-

⁴U izvorniku Križanić koristi riječ *Csužebjêsie* (Križanić, 165: 127).

litičke teorije. Križanić tako pokazuje biblijsko, odnosno teološko utemeljenje odbacivanja tuđinske vlasti i slavensku ksenomaniju uspoređuje sa snagom idolopoklonstva u Židova. Pokazuje kako bi se Slavenima moglo dogoditi s Nijemcima⁵, ono što se Židovima dogodilo s Grcima kada su se ugledali na grčku ljepotu, glazbu, jezik i raskoš te time ogrezli u idolopoklonstvo. Stoga, nastoji na čvrstim temeljima pokazati važnost svoje teze i navodi riječi starozavjetnog proroka Jeremije kojima pokazuje biblijsko uporište odbacivanju tuđinske vlasti. “Smutismo se kad začusmo za nevolju svoju. Sramota je pokrila naša lica, jer su došli tuđinci na posvećenje hrama Gospodnjega.” (Križanić, 1997: 220). Potom, na istom mjestu, navodi riječi starozavjetnog proroka Hošee, koji je između ostaloga u kršćanskoj tradiciji simbol narušena odnosa naroda i Boga: “mnoge dneve htjedoše sinovi izraelski biti bez kraljeva i bez knezova.” Križanić time pokazuje kako proroci podrazumijevaju samo vladara koji je od istoga naroda, ne priznaje se da vladari mogu biti oni koji nisu pripadnici židovskoga naroda. Stoga, navodi bitno mjesto Ponovljenog zakona: “kada dođete u zemlju koju će vam vaš Gospodin Bog dati i rećete: izaberimo kralja kako ga imaju svi narodi oko nas, učinite kraljem onoga kojega će vam izabrati vaš Gospod Bog među braćom vašom. Ne možete učiniti kraljem svojim tuđinca, koji nije vaš brat.” (Križanić, 1997: 220). Tako je nelegitimnost stranoga vladara, koja proizlazi iz Svetog pisma, utkana u daljnje rasprave i građanske poretke, pa tako Križanić navodi i riječi sv. Tome Akvinskoga: “odredio je Gospod de ne izaberu sebi kralja iz stranog naroda, jer takovi kraljevi redovito malo ljube onaj narod koji ih je uzvisio, te se naposljetku ne brinu za njega.” (Križanić, 1997: 221). Križanić je svjestan da je među slavenskim narodima samo ruski car na čelu svoga naroda, ali i jedini koji je suveren države, dok su drugi, pod suverenitetom drugih država, stoga pokazuje kako su načelo odbacivanja stranih vladara prihvatili mnogi, a naročito razvijeni i napredni narodi. Zbog toga zaključuje, kako je vladavina stranaca protivna najprije načelima političke teologije, jer Božja zapovijed glasi: “ne možete učiniti kraljem svojim tuđinca koji nije vaš brat”, pa potom i političkim znanostima koje naučavaju kako je nemoguće uskladiti interese u državi ako je više naroda koji imaju vlast ili utjecaja na vlast, jer tuđinci ne mare za opće (narodno) dobro već samo za vlastitu korist. Križanića osobito brine izvanjski utjecaj na bogoštovlje, koje je u skladu s njegovim načelima političke teologije najvažnije i u teoriji države na prvome mjestu. Tako primjećuje da drugi narodi nastoje iskariti dobro utemeljenu Crkvu i vjeru, jer “Svetinje pretvaraju u trgovačku robu i nastoje nam prodati tisuću puta Krista, koga je Juda samo jedanput prodao.” (Križanić,

⁵Pored Nijemaca u etničkome smislu, Križanić pod Nijemcima podrazumijeva i Dance, Nizozemce, Šveđane i druge narode, prije svega s europskoga, uglavnom, protestantskog sjevera.

1997: 225).⁶ Egzistencijalno nesnošljivu situaciju slavenskoga naroda Križanić nastoji prevladati određenim rješenjima. Stoga, ono što treba ispitati svaki savjetnik vladara, a tu Križanić misli prije svega na sebe, jest ukupno stanje slavenskog naroda. Primjećuje kako je potrebno uvidjeti četiri glavne dimenzije: što je prirodno dobro kod slavenskog naroda, u čemu se sastoji njegova sreća i blaženstvo, što je dobroga utemeljeno u propisima, zakonima i običajima te što je dobro utemeljeno u crkvenome blagoredu? Govoreći o slavenskome narodu i Rusiji, Križanić iznosi njezine prednosti koje se sastoje u odsustvu častohleplja, dobrim zakonima, koji se temelje na savršenom samodržavlju (*Samowładstwo*) zabrani ispovijedanja hereze te obaveznom bogoslužju u čem vidi jedinstvo naroda i države i jamstvo njezina očuvanja.⁷

Križaniću je od presudne važnosti pokazati kako su Slaveni jedinstven narod, koji je iz političkih razloga razdvojen, stoga upozorava kako Slaveni ne potječu niti od Grka niti od Rimljana već da su autohton narod koji se sam konstituirao. Slaveni su, prema Križaniću, pokrenuvši se iz Velike, Male i Bijele Rusije prešli Dunav i nastanili se u Iliriji u kojoj i dalje žive i koju su nazvali slavenskom. Slavenski jezik iz istoga razloga Križanić drži autohtonim i jedinstvenim, jer "bolje je i pametnije držati se istine i vjerovati da je naš jezik jednako star kao i drugi prvotni narodni jezici te da ga je stvorio Bog pri umnožavanju jezika. I tada je živio naš prvi otac Slaven, kao i začetnici drugih naroda, i od njega je, a ne od drugog naroda, potekao naš narod." (Križanić, 1997: 325). Sve to Križanić izvodi zbog toga što su mu poznate priče, koje naziva bajkama, po kojima ruski carevi, u ovome slučaju Ivan Vasiljević Grozni, vuku porijeklo od drugih naroda, a ne od slavenskoga što, za Križanića, uvelike pridonosi razbijanju slavenstva i otežava njihovo jedinstvo. Uloga Rusije, koja prema interpretacijama nije hegemonijska, jest pomoći Česima i Zadunavskim Slavenima kako bi uspostavili prvotna kraljevstva, a s Poljacima sklopiti čvrst savez. Važno je imati na umu kako Križanić ne zamišlja stvaranje jedne sveslavenske države s ruskim carem na čelu. To se vidi iz brojnih dijelova njegove *Politike*, osobito u dijelu u kojem caru predlaže pravila po kojima će ruski kraljevi smjeti za žene uzimati samo kćeri slavenskih vladara, što pretpostavlja suverenost tih država, stoga i Golub (1983: 70) zaključuje kako protivnik svakog nadkraljevstva ili hiperbasileje, Križanić nije zacijelo zamišljao ruskoga cara kao suverena nad slavenskim kraljevima. Slično zaključuje i Goljdberg (1968 – 69), kada tvrdi da Križanić

⁶Križanić, navodi Golub (2003a: 352), kijevske i moskovske pravoslavce naziva crkvama, što na Zapadu nije bilo slučaj sve do druge polovice 20. stoljeća, odnosno II. vatikanskoga koncila.

⁷U izvorniku, na više mjesta ponavlja kako strani narodi, osobito Nijemci, osim što nameću herezu i raskošan život, nastoje uništiti ono do čega mu je najviše stalo, do apsolutne i savršene monarhije, odnosno savršene jednovlade (*Sowerszenogó Jednowładstwa*).

u svojoj ideji jedinstva Slavena i njihovih država nije razradio način na koji će se to dogoditi. Može se samo pretpostaviti da je u daljnjem razvoju predviđao stvaranje jedinstvenog slavenskog političkog saveza pod protektoratom ruskog cara, ali nije unaprijed određivao oblik tog saveza.

::2. POLITIČKA TEOLOGIJA JURJA KRIŽANIĆA

Za razumijevanje Križanićeva teološkoga promišljanja, koje se uvelike usmjerilo k političkoj teologiji, valja istaknuti Križanićevu teološku poziciju, koju dakako, najdosljednije pokazuje Ivan Golub. Juraj Križanić je teolog povijesti i postavlja pitanje smisla hoda čovječanstva kroz vrijeme, odnosno kojom se svrhom vodi Božja Providnost bez koje se ništa ne događa. Križanić sa školskom teologijom zaključuje da je svrha svega slava Boga, no (i to je njegov iskorak), slava Boga koji se utjelovio, postao čovjekom, Isusa Krista koji je nerazdruživo sebi pritelovio Crkvu. Prema tome, u konačnici svrha svega zbivanja jest Isus Krist i njegova Crkva iliti totalni Krist. Crkva je pak, nadalje prikazuje Golub, sazidana na Petru, prvome papi, odakle dosljedno Križanić zaključuje da je najveći grijeh raskol u Crkvi, a najveća vrijednost jedinstvo Crkve (Golub, 2003a: 352). U tom smislu Križanić, kao teolog, dosljedno prati teologijsku koncepciju svog uzora sv. Augustina za kojeg je raskol, odnosno razjedinjenost Crkve, protivan Božjoj intenciji.⁸

Kada je riječ o čistoj filozofiji politike, odnosno političkoj teoriji, čini se, kako se Križanića ne može u potpunosti uspoređivati s “velikim” političkim teoretičarima, no ono što je svakako moguće, jest teologa Križanića svrstati u specifičnu tradiciju političke teorije – tradiciju političke teologije kojom su neki najznačajniji politički teoretičari gradili svoje pozicije. Međutim, važno je uvijek imati na umu kako Križanićeva politička teologija, kao i svaka druga politička teologija, izrasta iz teologijskih postavki i na kraju, konzekventno, završava u pojmu poretka, odnosno građanskom pojmu države. Jednako tako važno je uvijek uzimati u obzir da ono što Križanića razlikuje od političkih (laičkih) teoretičara jest činjenica da njegova politička teologija ostaje teološkom, prije svega, poput Augustina, ekleziološkom.⁹

8Utemeljenjem Crkve, kako pokazuje Agostino Trapè (1982), država Božja je u Augustinovoj koncepciji prisutna u povijesti ne samo duhovno ili proročki, nego socijalno i institucionalno i njezinim se postojanjem smanjuje politička podjela dviju *civitas*, jer ukoliko ne postoji više izabranog naroda koji bi utjelovio *civitatem Dei*, ona, budući da je namijenjena svim narodima, univerzalna je kao i univerzalno posredništvo Krista koji ju je utemeljio. Stoga je Augustin, kao teolog, protivnik svakoga mogućeg crkvenoga raskola i frakcionaštva unutar kršćanstva na različite sekte koje su njegovo vrijeme nastajale.

⁹Dakako, nije potrebno posebno naglašavati kako u Augustinovu, kao i Križanićevu teorijskome sustavu, kao prije svega teološkome, Bog ostaje dosljedno tumačen u skladu s kršćanskom teologijom, dok kod građanskih (laičkih) političkih teoretičara to, dakako, nije slučaj. Neki od njih tako smjeraju prema deizmu, a neki čak i prema

Kao i njegov uzor, sv. Augustin, Križanić svoju transformaciju teološkoga u političko započinje teologijom povijesti koja se ozbiljuje teistički, kao Božja providnost, po kojoj Bog ne samo da je sve stvorio, nego i svime upravlja. "Ne upravlja slijep slučaj ovim svijetom, nego Božja promisao. Ništa se na njem ne događa bez razloga. Mi očima vidimo različite posljedice i događanja među ljudima, a razum nam je od Boga zato dan kako bismo njim procijenili razloge svakojakih slučajeva." (Križanić, 1997: 379). Međutim, s druge strane, Križanić je uspio pomiriti teološko shvaćanje Providnosti s filozofskom tradicijom shvaćanja uzročnosti, stoga i Golub (1986a: 3) zaključuje, kako se u traženju uzroka povijesnom događaju Križanić ne povodi isključivo, pa ni prvotno, svjetlom razuma (dakle filozofski), nego nadalje svjetlom objave (dakle teološki), odnosno da, vjerojatno pod utjecajem Augustina, za Križanića filozofija nije odvojena od teologije.¹⁰ Stoga, Ante Pažanin (1997: 37) pokazuje kako je u pozadini Križanićeva filozofskoga promišljanja uzročnosti, Aristotelovo učenje o prvim ili metafizičkim uzrocima: tvar (*hyle*), oblik (*morphe*), uzrok kretanja (*kinesis*) i svrha (*telos*). Kod Križanića (1997: 173) se ta četiri uzroka bića nazivaju tvorac, tvar, oblik i konac. Kauzalni odnos, za Križanića se odnosi na to da prvenstveno treba promatrati vrhovne ili Božanske uzroke, pri čem je vrhovni tvorni uzrok Božja providnost koja je uzrok svih ljudskih stvari, dočim je svršni uzrok Bog odnosno slava Božja. Golub (1986a: 4) pokazuje kako je za Križanića tvorni uzrok događanja providnost Božja, svršni uzrok slava Boga, to jest slava Isusa Krista, konkretno Crkva Kristova. Služni ili instrumentalni uzrok su anđeli, ljudi, stvari kojima se Providnost služi. Križaniću je ovo kauzalno izvođenje o prvotnim, odnosno vrhovnim uzrocima bitno zbog utemeljenja svoje političke teologije odnosno transformacije teološkoga u političko s krajnjim ciljem stvaranja snažne Ruske države za koju mu je stalo pokazati kako nije slijednica Rimskoga Carstva. Proroci su prorekli, navodi Križanić, da će biti u svijetu jedno za drugim četiri kraljevstva koja će progoniti Crkvu Božju. "Posljednje rimsko kraljevstvo, bit će moćnije i okrutnije od ostalih i njega će uništiti Isus Krist. Kristovo će kraljevstvo biti do vijeka, jer je on jedini Kralj nad kraljevima i vladar nad vladarima do vijeka". (Križanić, 1997: 325). Time Križanić utemeljuje svoju političku teologiju, jer osim prethodne tvrdnje nadalje navodi mjesta koja

ateizmu, no, ono što je bitno, ne uspijevaju odustati od teologijske metode koju primjenjuju u političkoj teoriji, u čemu se i ogleda njihova pozicija političke teologije. Križanić, u razmatranju Božje providnosti i kraljevskoga bogoštovlja s jedne te narodne volje i pojma mudrosti, s druge strane, koje određuju svaku pravedno utemeljenu državu, svrstat će se u tu tradiciju i pokazati svoju modernu političkoteorijsku usmjerenost.

¹⁰U Augustinovim se spisima filozofija i teologija mogu razlikovati, ali se ne mogu odijeliti. To bismo gotovo mogli reći i za Križanićeve spise. Kao što Augustin nije igrao dvostruku ulogu, ulogu filozofa koji motri tek naravnog čovjeka i ulogu teologa koji računa s objavom, već je promatrao konkretna čovjeka kome je upravljena objava i spasenje, tako je, možemo reći, nekako činio i Križanić" (Golub, 1967: 474).

pokazuju legitimnost Isusa Krista, a ne slavu rimskog ili kojeg drugog carstva. Poput Augustina, Križanić zaključuje da Bog ohole ponizuje, a ponizne uzvisuje i da je Božja providnost odredila da ljudska oholost Rimljana naraste do najvišega vrhunca kako bi je što jače razorio i kako bi nad njom slavila pobjedu poniznost Isusa Krista.¹¹ Riječ je o Danielovom proroštvu o četiri kraljevstva (monarhije). Pod četvrtim kraljevstvom Križanić u skladu s tradicijom podrazumijeva Rimsko Carstvo koje je najprije postojalo sa sjedištem u Rimu, zatim sa sjedištem u Carigradu nakon što je Konstantin I. Veliki, koji je kršćanstvo učinio povlaštenom religijom u Rimskom Carstvu, prenio vlast u Bizant. Za Križanića je nelegitiman Konstantinov pokušaj stvaranja državne religije (cezaropapizam) i sjedinjenja “dviju država”, jer Križanić i tvrdi kako duhovno kraljevstvo nije nadređeno svjetovnome, odnosno papa caru (kralju), čija svjetovna vlast u slučaju raskola mora biti ta moć koja će presuditi, što je, primjerice, ujedno i Hobbesova pozicija.¹² U konačnici kamen je uništio to kraljevstvo do kraja kada su Turci osvojili Bizant, i što je ključno ne preuzevši od njega niti naziv niti grb.

Time Križanić nastoji dokinuti nelegitimne pokušaje da se ruski car i njegovo carstvo, kao što se to u Rusiji čini, proglasi nastavljacem rimskoga i odbaciti teze o Moskvi kao trećem Rimu. To ima, što je presudno, utemeljenje u političkoj teologiji, jer je protivno jedinom legitimnome suverenu Bogu, odnosno Isusu Kristu kao momentu svjetovnoga kraljevstva. Stoga Križanić nastoji pokazati kako takve priče o utemeljenju ruskoga carstva kao slijednika rimskoga treba odbaciti, jer ruski car prema Božjoj providnosti, dakle legitimiran od Boga, ima izravno svoje poslanje Rusiji i čitavome slavenskome svijetu, a logika Moskve kao trećeg Rima, odnosno Rusije kao slijednice Rimskoga Carstva, protivna je Božjoj intenciji koja je pokazana Danielovim proroštvom. Kako bi se to učinilo Križanić navodi da treba: prvo, da se na narodnom saboru i uz potvrdu kralja utemelji najviša vlast kao kraljevska samodržačka (apsolutna monarhija), drugo, da je ime kralj više i

¹¹Križanić preuzima Augustinovu argumentaciju kojom Augustin pokazuje da “postoji nešto u poniznosti što na čudan način uzdiže srce, dok postoji nešto u uzdignuću što unizuje srce. Ovo se čini stanovitim protuslovljem što uzdignuće unizuje, dok poniznost uzvisuje. Ali, pobožna poniznost podvrgava nekoga višemu; a ništa nije više od Boga, te stoga uzvisuje poniznost koja podvrgava Bogu.” (Augustin, 1995: 271).

¹²Letiche i Dmytryshyn (1985: 79) smatraju kako je Križanić vjerojatno poznao djela svoga suvremenika Hobbesa s kojim se u mnogočemu slaže, osobito u njegovoj poziciji apsolutne monarhije, ali ih nije mogao navoditi zbog Hobbesovog ateizma. Mirosław Frančić (1986: 75) pokazuje kako je Križanić zauzeo srednju poziciju između sukoba oko porijekla božanske vlasti pape, odnosno vladara (svjetovnih kraljeva) koja se vodila između protestanata i protureformacije (Bellarmin) u tezi kako vladavinu određuje Bog, a papa ju potvrđuje. I Golub (1974: 108) pokazuje izvornost Križanićeve koncepcije prema kojoj biskup nema nikakve svjetovne vlasti niti nadležnosti nad vladarom, jer u slučaju raskola među biskupima vladar može i mora intervenirati. Nadalje, na drugom mjestu Golub (1986b: 109) zaključuje kako Križanić drži papu prvakom biskupskog zbora, prvakom u stvarima vjere i ćudoređa, no na političkom polju poriče papi pravo da postavlja i skida kraljeve.

časnije od imena car, treće, da se koristi samo narodni (slavenski) jezik kao u narodu tako i u službama, a da se odbace tuđe riječi i nazivi. I konačno da se prema Isusu Kristu najviša vlast utemelji u Bogu i Božanskoj potvrdi. Takvu izravnu legitimnost Boga u stvaranju političkoga poretka, Križanić potvrđuje time što ukazuje da “mi nismo radi naše valjanosti, nego po nezrecivoj milosti Božjoj primili vlast, poštovanje i dostojanstvo od čovjeka nego od Gospoda Boga, proslavljenog u trojstvu Ocu, Sinu i Svetomu Duhu, a tako ni svi drugi pravi, zakoniti i punovlasni kraljevi, samovladari i Božji namjesnici kao Kir, Aleksandar, David i ostali njima slični, nisu primili vlast od pape ni od rimskih careva već od Boga. Zato mi, dakle, primivši slavu od Boga, ne tražimo i ne primamo slavu od ljudi, niti od cara, ni od pape, ni od patrijarha, niti kojega mu drago čovjeka na svijetu koji bi tobože viši od nas.” (Križanić, 1997: 333). Navedena tvrdnja o izravnoj Božjoj, a ne papinoj legitimnosti u postavljanju vladara, što je ujedno i ekleziološki odmak, jest za 17. stoljeće smjela i odvažna tvrdnja jednog svećenika i teologa. Međutim, istovremeno, Križanić pokazuje modernost u shvaćanju političke teorije koja se, prije svega s Hobbesom, gradi kao teorija društvenoga ugovora koja uspostavlja građanskoga vladara po uzoru na biblijski savez Jahve i Izraela, odnosno Abrahama, Mojsija i dr. koji su, prema Hobbesu, u trenutku sklapanja saveza (ugovora) bili, ono što je presudno, građanski (zemaljski) vladari (Hobbes, 1998: 312). Križanić upravo u svom vremenu vidi trenutak za to da ruski kralj utemeljen na Božjoj legitimnosti uznesu Rusiju na čelo slavenskih naroda i država kao i da postane put koji će ujediniti, nelegitimno razdvojene crkve, Istočnu i Zapadnu.

Osim starozavjetnog Danielova proroštva, navodi Golub (1986a: 13) Križanić polazi od novozavjetnoga proroštva izraženoga u Isusovoj rečenici “Bit će jedno stado i jedan pastir”, što ima dvojako značenje. Prvo, da će se od Židova i od pogana sabrati Kristova crkva i da će postati jedno stado i drugo, da će se ukloniti crkveni raskol i vratiti se jednost. Tumačeći Isusovo proroštvo o crkvenom sjedinjenju postavlja pitanje vremena, a ono je, s obzirom na sedam znakova vremena, ostvarivo upravo u njegovu vremenu. Golub pokazuje tih sedam znakova po kojima Križanić ne ostaje samo na teorijskome umovanju o sjedinjenju, već na političkim, crkvenim i kulturnim pojavama svoga vremena on očitava kako je upravo nastupilo vrijeme kada se Isusovo proroštvo ima ostvariti. (Golub, 1974: 120 – 124; Golub, 1986a, 13 – 15).

Božja providnost koju je Križanić iskazao i kojom se utemeljuju države manifestira se podjednako i u unutarnji poredak države, stoga mu je važno pokazati načela svoje političke teologije kao odnos duhovnoga i svjetovnog, onostranoga i ovostranog u konkretnome svjetovnom poretku koji uvijek ima utemeljenje, kako u Bogu, tako i u teološkoj tradiciji. Tako Križanić

ustvrđuje i ponavlja, za shvaćanje političke teologije ključnu tezu, da “svi zakoniti kraljevi nisu postavljeni sami od sebe, niti od ljudi, nego od Boga” (Križanić, 1997: 260). Nadalje, u skladu s političkom teologijom, uz navođenje biblijskih mjesta pokazuje tu transformaciju od Boga do građanskoga poretka na način da naznačuje kako je kralj sve zemlje Bog, odnosno Isus Krist koji je gospodar kraljevima zemaljskim. Zato je kralj s obzirom na druge smrtne ljude istinski gospodar u svojem kraljevstvu, a s obzirom na Boga kralj nije gospodar, već državnik Božji (*Deržawnik Bôžyi*). Stoga ustvrđuje “da je Bog pravi i istinski kralj cijelog svijeta, a čovjek, kad je kralj, samo je državnik Božji, ili potkralj. Ako je, dakle, kralj državnik ili namjesnik Božji, tada on mora, ne po svojemu, već po htijenju Boga, pravoga gospodina gospodariti.” (Križanić, 1997: 279). Nakon toga Križanić, slijedeći političku teologiju, pokazuje tu transformaciju kada ustvrđuje kako se Bogom dana građanska državna vlast, koja se temelji dakle na Bogu, ostvaruje ponajprije preko posrednika. Drugi način kojim Bog utemeljuje državnu vlast jest kroz izbor, koji je opravdan, jer bilo koji narod koji kralja izabire ne daje mu takve ovlasti i moć koju bi koristio protiv narodnog dobra, već da usmjera i blaženim čini narod, vrši pravdu, vodi ratove i priskrbljuje blagostanje. Treći način kojim Bog utemeljuje državnu vlast jest preko krvnog nasljedstva, što je opravdano, jer kralj, njegov prethodnik neće mu i ne može ostaviti veću vlast nego što ju je imao. I četvrti način kojim Bog utemeljuje državnu vlast jest putem rata i ratne pobjede, koja je opravdana, jer ne može imati nikakvu vlast i uspostavljati takve zakone koji bi bili protivni Božjim i prirodnim zakonima, a Bog nikome ne daje vlast radi razaranja, nego radi građenja ili boljitka, zbog čega su i propala ona kraljevstva iz Danielova proroštva.

::3. KRIŽANIĆEVA TEORIJA DRŽAVE NA NAČELIMA POLITIČKE TELOGIJE

Nakon prikaza Križanićeve ideje slavenskoga jedinstva i pozicije političke teologije potrebno je prikazati osnovnu tezu rada, odn. pokazati unutar-njedrjavna načela na temelju kojih Križanić gradi svoju teoriju države kao preduvjet slavenskome jedinstvu. Kao i antički filozofi politike (Platon, Aristotel, Ciceron, Polibije, Augustin i dr.) te novovjekovni moderni politički teoretičari (Machiavelli, Bodin, Hobbes, Rousseau i dr.), Križanić svoju teoriju države započinje s tipologijom vladavinskih oblika (oblika države) te kao većina teoretičara prihvaća klasičnu podjelu na samovladu (monarhija), plemićko vladanje (aristokracija) i općevladu (demokracija). Za Križanića, u skladu s teološkom tradicijom nedvojbeno je najbolji oblik vladavine i tip

političkoga poretka samovlada (monarhija).¹³ On za to navodi argumente da se u samovladi (*Samowládstwo*): opća pravda bolje izvršava; lakše i bolje čuva mir i narodna sloga; jer je protiv opasnosti taj oblik najpouzdaniji i posljednje, najvažnije, jer potvrđuje načelo političke teologije, jer je samovlada Božjem vladanju nalik. Postojećim vladavinskim oblicima, u skladu s tradicijom, Križanić određuje i njihova izvrgnuća u negativne oblike. Tako se općevlada (*Obćewládstwo*) može pretvoriti u anarhiju i raspuštenost, plemićko vladanje (*Bolyárskoew wladánie*) u oligarhiju, vladavinu nekolicine, a samovlada (*Samowládstwo*) u tiraniju (Križanić, 1965: 201). S obzirom na njegovo zauzimanje za monarhiju, najpogubniji i najštetniji negativni oblik vladavine za Križanića je tiranija, što je ključni rousseauovski moment Križanićeve teorije države, jer ono što Bogom legitimiranoga kralja razlikuje od tiranina jest narodna volja. Tiranin je onaj kojeg naziva gulikožom (*Lyudodérec*), to jest onoga koji ugnjetava, ali i materijalno, prekomjernim nametima iskorištava narod u svoju korist. Zbog toga kralj, koji ima utemeljenje u Bogu što je pokazano u prethodnom poglavlju, s druge strane ima i potvrdu u narodu što pokazuje Križanićevu modernost mišljenja države. Kralj, pokazuje Križanić, iako nije podložan nikakvoj ljudskoj zapovijedi “ipak je podređen zapovijedi Božjoj i glasu naroda (ili javnom mišljenju). Dakle, te dvije spone koje vežu kralja i opominju ga na njegove dužnosti jesu pravednost i poštenje, iliti zapovijed Božja i narodni prijezir. Tko pak ne mari za strah Božji, ni za narodni prijezir, ni za buduću slavu, taj je pravi pravcati tiranin.” (Križanić, 1997: 275). Božanski utemeljena vlast kralja u državi pokazuje Križanić, nije bez ograničenja, jer ona je ograničena Božjom dobrotom i pravednošću, koja je Bogu imanentna. Zato Križanić navodi kako su Bogu protivni svi tiranski, lakomi i okrutni zakoni, jer “bezgranična tiranska vlast suprotna je i prirodni zakonima: ta priroda nam govori kako nisu postavljena kraljevstva radi kraljeva, već kraljevi radi kraljevstva.” (Križanić, 1997, 280). Zbog toga i Frančić (1986: 81) primjećuje kako je Križanić, dijeleći mišljenje političkih pisaca 16. i 17. stoljeća, ponajprije Bodina i Hobbesa, ipak razlikovao apsolutističkoga vladara od tiranina. Središnji dio Križanićeve teorije države utemeljene na načelima političke teologije, dakle, jest dokazivanje i prikaz apsolutne samovlade (monarhije) kao jedinog legitimnog, a time i najboljeg i najsavršenijeg oblika vladavine i tipa države, jer “svaki kralj, ako je istiniti kralj (to jest ako nema nad sobom drugog gospodara, osim Boga, te koji ima u svojoj državi potpunu samovladu, iliti potpunu pokornost svojih podanika), svaki je takav kralj, tvrdim namjesnik Božji i nije ravan samo

¹³Zbog toga, pokazuje Golub (1982: 154), Križanić za zakone koje treba Rusija donijeti postavlja listu prioriteta. Najhitnijim i poglavitim smatra zakon o nedokidivosti i kontinuitetu savršene monarhije.

caru Augustu, nego je i veći od njega.” (Križanić, 1997: 328). Ta samovlada opet je, za Križanića, u skladu s renesansnim novim vijekom, uvjetovana skladom i umjerenošću te ograničena slobodama, jer tamo gdje su sloboda i prava podanika prekomjerni, prijeti opasnost da se razori samovlada i uvede anarhija. Naprotiv, tamo gdje nema nikakvih sloboda i prava podanika, ne može opstati samovlada, već se pretvara u tlačenje naroda (tiraniju). Temeljni stup države, *kraljevsko bogoštovlje* (*Bogoczeêstie Kralyéwskoe*), ne može samo bez mudrosti, vojne sile i ekonomskoga blagostanja države. Iza kraljevskog bogoštovlja, na drugom mjestu je *dobro vladanje*, koje podrazumijeva da podanici budu zadovoljni svojim stanjem, a koje se očituje u tome da tuđinci žele dospjeti pod takvu vlast. Na trećem mjestu je *ugoda narodna* koja se omogućuje na način da se čuva, ono što je za političku teologiju presudno, jedinstvo kraljevstva i da se onemoguće podjele. Na četvrtome mjestu je *odvratanje od pomame za tuđim* (ksenomanija) koje se iskazuje u nepovjerenju kako kralja tako i naroda prema tuđincima, i na petom mjestu je *savezništvo* “jer doista je bolji vjeran i dobrohotan susjed nego da smo s njima jedna država.” (Križanić, 1997: 142).

Na tim temeljima Križanić gradi svoju teoriju države i postavljaajući temelj svakoj državi u kraljevskome bogoštovlju s jedne, i narodnoj potvrdi s druge strane, prikazuje svoju političku teoriju koja se tak tada može i treba manifestirati u politički poredak. Iz prikaza Križanićeva shvaćanja Božje providnosti jasna je i njegova politička teologija, koja se u tom smislu određuje kao izvanjska, prije svega teološka. Međutim, s druge strane, ona se u Križanićevoj misli transformira i u političku teologiju koja je unutarnja, prije svega politička. Može se to postaviti i na način da Providnost, u Križanića, određuje političku teologiju odogzo prema dolje, dočim kraljevsko bogoštovlje određuje političku teologiju odozdo prema gore. Kako se teološko i političko u Križanića ne mogu odvojiti, onda se i izvanjska ne može odvojiti od unutarnje legitimacijske obvezatnosti. Kraljevsko bogoštovlje o kojem je riječ, ključan je unutarnji legitimacijski moment u kojem vladar, u Križanićevoj slučaju kralj, apsolutni, ali prosvjećeni monarh, ostaje u “političkoj vezi s Bogom i podanicima”.

Kraljevsko bogoštovlje je tako, za Križanića, u konkretnom političkome poretku neodvojivo od mudrosti, kao političke ili kraljevske mudrosti, koja predstavlja temeljni filozofski postulat Križanićeve filozofije politike. Mudrost je prije svega, ponovno pokazuje Križanić i obveza koja proizlazi iz Svetog pisma “Ljubite mudrost svi koji gospodarite u narodima. Žudnja za mudrošću vodi k vječnom blaženstvu.” (Križanić, 1997: 269). Kraljevska mudrost je ona koja “uči pravedno, slavno i čestito vladati pukom, gradovima i narodima.” (Križanić, 1997: 176). Zato i navodi da je od svih svjetovnih nauka najple-

menitija i u svemu gospođa politika ili kraljevska mudrost, a njoj su u temelju dvije temeljne zapovijedi: “znaj sam sebe” i “ne vjeruj tuđincima”. Drugim riječima, poput Sokrata, Križanić navodi da znati samoga sebe znači znati istinu, a vladaru je samome ili uz pomoć svojih savjetnika od presudne važnosti znati istinu. Zapovijed “ne vjeruj tuđincima” Križanić je nastojao razraditi i pokazati u svojoj ideji slavenstva, a sada drugu zapovijed “znaj sam sebe” kao uvjet spoznaje istine, Križanić nastoji uvesti kao vladavinsko načelo države i politike. Državnik, prema načelu “znaj sam sebe” tako mora poznavati devet temeljnih činjenica: prvo, poznavati prirodu svojeg naroda; drugo, poznavati čime zemlja obiluje, a čime oskudijeva; treće, poznavati kako narod živi u odnosu na druge narode; četvrto, u čemu se sastoji snaga, a u čemu slabost naroda; peto, poznavati zakone i propise jednako kao i stare običaje naroda; šesto, poznavati u čemu se sastoji snaga, a u čemu slabost države, od koga prijeti opasnost, a kakve su koristi od susjednih država; sedmo, usmjeravati rad i znanje podanika u napredak države; osmo, skrivati od drugih tajne naroda i države, i deveto, znati razlučiti različite savjete koji mogu biti korisni, a koji štetni kraljevstvu. Križanić zaključuje da bi Rusija i slavenski narodi već postigli uspjeh da su se vodili ovim načelima. Time Križanić prelazi na strukturu države u kojoj najprije uspostavlja temelje države, potom određuje strukturu staleža te na kraju naznačuje odnos prava i obveza koje imaju podanici spram kralja i kralj spram podanika. Zbog toga primjećuju Letiche i Dmytryshyn (1985: 14) kako jednu od Križanićevih izravnih namjera možemo prepoznati kao onu koju možemo zvati izgradnja države, odnosno način na koji dobar vladar vlada, samo s posebnom primjenom na Rusiju.

Ono što Križanić u Rusiji vidi kao razlog uspjeha svoje namisli jesu stupovi (obrambene kule kraljevstva kako ih Križanić naziva) države čiji temelji postoje, ali i koje još treba izgraditi, od kojih prva dva proizlaze iz teološkoga, a ostali iz političko-praktičnoga utemeljenja, što se u konačnici sjedinjuje u političkoj teologiji. Prvi je postojanje i prakticiranje pravoslavne vjere koja podrazumijeva sprječavanje svake hereze i izvršavanje Božjih zakona i obreda. Drugi je potpuna samovlada (apsolutna monarhija) koja pretpostavlja poslušnost podanika svojim kraljevima. Treći je nerazdjeljivost, odnosno jedinstvo države (kraljevstva), koja se sastoji u otklanjanju mogućnosti tuđinske vlasti. Četvrti jest zakon o zatvaranju granica države. Peti jest radišnost ljudi svih staleža uz zabranu besposlena i dokona života. Šesti posljednji, ali presudan, jer nadopunjuje kraljevsku samovladu za sljedeće generacije, jest narodni sabor kojem je zadaća ispitati djelovanja prošloga vladara kako bi od idućega tražili popravljane loših zakona i odluka, a to su uvijek oni koji su suprotni narodnome dobru. Križanić uspostavlja i odnos obveza između vladara i podanika, što jednim dijelom, uz institut potvrde naroda (narodna volja), relativizira

postavku o autoritarnosti Križanićeva suverena. Tako su obveze podanika u plaćanju različitih davanja vladaru utemeljene na kršćanskoj tradiciji “dajte caru carevo, a Bogu Božje”, jer kako Križanić navodi, da i “sam kralj nebeski, kad prebivaše među ljudima u ropskom običaju, plaćao je danak zemaljskomu kralju.” (Križanić, 1997: 262). Potom, u skladu s političkom teologijom, podanici se moraju pokoravati suverenu, ali i obveze vladara utemeljene su na isti način i predstavljaju istinski utemeljenu političku teologiju, dakle onu, koja zapovijedi Boga utemeljuje u građanski politički poredak, stoga i Križanić napominje kako “ovdje ponajprije valja razumjeti kraljevske zapovijedi i pravila koja je Bog posebno kraljevima naredio i zapovjedio da ih vrše.” (Križanić, 1997: 269). Tri su temeljne obveze suverena spram podanika: prvo, da sebe ne uzvisi u oholosti spram podanika, drugo, da nepotrebno ne umnaža svoje bogatstvo kojim osiromašuje podanike i treće, da se pouzda u mudrost koju je stekao Božjom voljom, jer “žudnja za mudrošću vodi k vječnom kraljevstvu.” (Križanić, 1997: 269)

::ZAKLJUČAK

Križanić je tako zaokružio te jedinstvenom i konzistentnom učinio svoju političku teoriju na načelima političke teologije, koja konzekventno završava u teoriji države i konkretnome poretku kakvog preporučuje i namjenjuje Rusiji i slavenskim državama koje, da bi postigle jedinstvo kao uvjet opstanka, trebaju utemelji istu strukturu države na istim načelima političke teologije. U tom smislu, kao teza, ostvarenje slavenskoga jedinstva uvjetuju načela političke teologije koja je Križanić utemeljio u svojoj političkoj teoriji. Umjesto zaključka koji bi bio opterećen suvremenošću, da Križanić, primjerice, nije bio spreman u potpunosti odbaciti srednjovjekovne zasade, osobito one teološke, valjalo bi uvijek uzeti u obzir kontekst vremena i političke prilike u kojima Križanić djeluje. Prije se čini, kako je Križanić, već u 17. stoljeću vidio ono na što je, primjerice, Carl Schmitt (2005) svojom koncepcijom političke teologije upozoravao u 20. stoljeću, a to je pretjerani racionalizam, tehnicizam i jednoobraznost svijeta koji djeluje po formi izvan sadržaja i duha, svijeta koji je u formalnoj općenitosti odbacio individualizam i osobnost čovjeka koji treba djelovati. Stoga se, također, čini kako Križanića treba sagledavati kao onoga mislioca svoga vremena, koji pokušava iznaći rješenje u kojemu se moderni racionalizam, mehanicizam i tehnicizam ne suprotstavlja u potpunosti tradicionalnoj kršćanskoj teologiji i njezinim temeljima. Bez obzira na to što je ostao dugo vremena zaboravljen, Križanićeva moskovska namisao se na neki način ispunila. Europskoj i svjetskoj intelektualnoj misli podario je jedinstvenu političku teoriju utemeljenu na načelima političke teologije, koja

su predujet njegovoj praktičnoj političkoj nakani – slavenskome jedinstvu. Time je Križanić, zadržavajući tradicionalnu kršćansku teologiju i istodobno usvajajući modernu političku misao, uspio pomiriti nepomirljivo, odnosno pokazati kako modernost i tradicionalnost nisu suprotstavljeni kada se radi o univerzalnim vrijednostima koja ne štete nikome, a pridonose napretku svih.

::LITERATURA

- Augustin, A. (1995):** *O državi Božjoj*, sv. II: Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Cavanaugh, W. T., Scott, P., (ur.) (2004):** *The Blackwell Companion to Political Theology*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Frančić, M. (1986):** "Juraj Križanić – Idéologue de l'absolutisme." U: **Boban, Lj. (ur.):** *Znanstveni skup u povodu 300. obljetnice smrti Jurja Križanića*, Zagreb: JAZU, str. 73 – 81.
- Golub, I. (1967):** "Pojam filozofije u Jurja Križanića." U: *Bogoslovska smotra*, XXXVII/ 3 – 4, Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet, str. 469 – 475.
- Golub, I. (1974):** "Križanićevo teološko poimanje zbivanja". U: **Pažanin, A. (ur.):** *Život i djelo Jurja Križanića*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti/LIBER, str. 105 – 129.
- Golub, I. (1982):** "Donošenje novog zakonika Rusije prema misli Jurja Križanića." U: *Zbornik PFZ*, XXXII/1 – 2, Zagreb: Pravni fakultet, str. 151 – 158.
- Golub, I. (1983):** *Slavenstvo Jurja Križanića*. Zagreb: JAZU.
- Golub, I. (1986a):** "Križanićeve koncepcije povijesti." U: **Boban, Lj. (ur.):** *Znanstveni skup u povodu 300. obljetnice smrti Jurja Križanića*. Zagreb: JAZU, str. 1 – 24.
- Golub, I. (1986b):** "Juraj Križanić – teolog pomirenja." U: *Bogoslovska smotra*, LVI/ 1 – 2. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet, str. 107 – 112.
- Golub, I. (1987):** *Križanić*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Golub, I. (2003a):** "Teologija u XVII. stoljeću." U: **Golub, I. (ur.):** *Hrvatska i Europa: Barok i prosvjetiteljstvo*, sv. III., Zagreb: Školska knjiga, str. 341 – 363.
- Golub, I. (2003b):** "Počeci slavenske misli." U: **Golub, I. (ur.):** *Hrvatska i Europa: Barok i prosvjetiteljstvo*, sv. III., Zagreb: Školska knjiga, str. 123 – 140.
- Goljdberg, A. Lj. (1968 – 69):** "Juraj Križanić i Rusija." U: *Historijski zbornik*, XXI-XXII/1, Zagreb: Društvo za hrvatsku povijesnicu, str. 259 – 281.
- Hobbes, Th. (1998):** *Leviathan*. New York.
- Križanić, J. (1965):** Политика. Москва: Издательство "Наука".
- Križanić, J. (1983):** *Objasnenje vivodno o pismě slověnskom*. Zagreb: JAZU.
- Križanić, J. (1984):** *Gramatično iskazanje ob ruskom jeziku*. Zagreb: JAZU.
- Križanić, J. (1997):** *Politika*. Zagreb: Golden marketing/Narodne novine.
- Kukuljević Sakcinski, I. (1869):** "Juraj Križanić Nebljuški; hrvatsko - ruski pisac." U: *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*: X, Zagreb: Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine, str. 11 – 75.
- Letiche, J. M., Basil, D. (1985):** *Russian Statecraft: The Politika of Iurii Krizhanich*. Oxford: Basil Blackwell.
- Maretić, T. (1877):** "Gjuragj Križanić: hrvatsko-ruski pisac XVII. vieka." U: *Vienac*, X, Zagreb: Matica hrvatska, str. 155 – 158.
- Pažanin, A. (1974):** "Pojam mudrosti u filozofiji Jurja Križanića." U: **Pažanin, A. (ur.):** *Život i djelo Jurja Križanića*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti/LIBER, str. 7 – 14.
- Pažanin, A. (1997):** "Uvod u Križanićeve Politiku." U: **Križanić, J.:** *Politika*, Zagreb: Golden marketing/Narodne novine, str. 7 – 93.
- Radić, S. (1902):** "Najsavršeniji predstavnik slavenske misli." U: *Hrvatska misao*, I/8, Zagreb, str. 243 – 246.
- Schmitt, C. (2005):** *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago: University of Chicago Press.
- Šidak, Jaroslav (1970 – 1971):** "Problem Jurja Križanića u hrvatskoj i srpskoj literaturi." U: *Historijski zbornik*, XXIII – XXIV/1, Zagreb: Društvo za hrvatsku povjestnicu, str. 147 – 178.
- Trapè, A. (1982):** "Uvod – Teologija." U: **Augustin, A.:** *O državi Božjoj*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. VII – XCVI.
- Vošnjak, B. (1907):** "Prvi slavenofil u Rusiji" U: *Obzor* (od 1. siječnja): Zagreb, str. 7.